

О. О. Єрошкіна

Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова, м. Харків

ДО ПРОБЛЕМИ ЗАВЕРШЕННЯ ФОРМУВАННЯ МІСЬКИХ МАЙДАНІВ ХАРКОВА ЗАСОБАМИ САКРАЛЬНОЇ АРХІТЕКТУРИ

Зі знесенням у 1930 роках більшості православних храмів низка міських майданів у центральному районі Харкова досі лишаються не завершеними. З відновленням втрачених церков у ключових міських вузлах й реалізацією програми ретро-розвитку міського середовища буде знову створено церковні майдани. Їхнє формування поверне Харкову історичний силует та важливі функціональні акценти. Проголошено програму відбудови близько десяти церковних майданів в межах центрального району.

Ключові слова: церковні майдани, ретророзвиток й завершення формування

Постановка проблеми

Завершеність міської забудови Харкова засобами сакральної архітектури ретельно забезпечувалася протягом століть розвитку церковного будівництва, проте цей процес поліпшення міського середовища було силоміць припинено переважно у 1930-і роки, - підчас розгортання так званої антирелігійної пропаганди, - зі знесенням унікальних сакральних об'єктів (найчастіше під приводом реконструкції транспортної системи міста). Втрати сакральної архітектурної спадщини протягом ХХ ст. склали більш як 80 відсотків. Втім, ці втрати розповсюджуються не лише на суто сакральні об'єкти. Разом з їх видаленням руйнувань завдано й містобудівному середовищу як такому. Міський простір в місцях втрат православних храмів і досі лишається й сприймається позбавленим сенсу.

Виклад основного змісту

Низка важливих міських вузлів (майданів) у центральному планувальному районі й досі лишаються не завершеними саме через видалення протягом 1930-х років багатьох об'єктів сакральної архітектури. Це, перед усім:

1. Майдан (нині сквер) біля втраченого храму Різдва Христового, на початку колишньої вул. Конторської (нині Червоножовтневої);
2. Майдан побіля втраченої церкви Преображення Господня, - що на Москалівці, - на розі вул. Рибасівської;
3. Майдан біля втраченого Свято-Михайлівського храму, - нині пустир у сквері навпроти Клубу будівельників (на початку проспекта імені Гагаріна);
4. Майдан біля втраченого Свято-Духівського храму, - сьогодні невизначений простір поруч з БК ХЕМЗ;

5. Майдан біля втраченої Свято-Воскресеньської церкви (нині - не оформлений планувально простір так зв. площі ім. Урицького);

6. Майдан біля втраченої Свято-Кирило-Мефодіївської церкви (біля перетину Московського проспекту з вул. Плеханівською);

7. Майдан біля колишньої Свято-Вознесенської церкви (нині перебудованої під спортзал);

8. Втрачений Різдво-Богородичний храм на колишньому Каплуновському майдані.

Список втрат сакральних будівель можна продовжити.

Лишається Свято-Мироносицький храм на початку вул. Мироносицької, - у важливому міському вузлі навпроти Оперного театру, що на вул. Сумській (сквер біля Дзеркального струменя). Храм побудовано за проектом Павла та Сергія Чечельницьких, він є реалізацією української безстовпної схеми церкви, з унікальним розміром головного зального простору прольотом у 18 м..

Разом з храмами щезли у міському середовищі Харкова й численні малі сакральні споруди, - каплиці й дзвіниці.

Відновлення малих сакральних споруд може розглядатися нині своєрідною музеєфікацією міського середовища, - у намаганнях реконструкції й відтворення характерних просторових орієнтирів у ключових пунктах міського ядра.

Таким чином, мова йде про цілу програму ретро-відновлення й ретро-розвитку міського архітектурного середовища Харкова - саме засобами сакрального зодчества.

Таке відновлення можливе для втілення, перед усім там, де містобудівні умови дозволяють нині відбудову церковних майданів за іконографією, що збереглася. Втім, зовсім не обов'язкове буквально відтворення (повторення) просторів, які існували до знесення храмів.

Характерний приклад можливого ретро-відновлення міського архітектурного середовища -

вірогідна відбудова каплиці Св. Олександра Невського поруч з Великим Лопанським мостом (арх. Б. С. Покровський). Відновлення іншої малої сакральної споруди, - надбрамної дзвіниці, що існувала як південний вхід до Покровського монастиря, - може виявитися ще одним вагомим орієнтиром на початку вул. Клочковської. Саме ця загальноміська магістраль досі лишається слабо акцентованою саме на власному початку.

Містобудівна ситуація дещо нагадує формування нового торговельного та церковного майдану біля початку Салтівського шосе, де за проектом арх. Новгородова В. Є. було відновлено Свято-Олександро-Невську церкву. Ретро-розвиток позначає цікавий процес сучасного унормування міського середовища.

Протягом 20 століття у Харкові відбувався процес переважно укрупнення міського простору, за рахунок знесення ветхого малоцінної та руїнованої забудови. Відновлення малих церковних майданів допомогло б повернути й відновити їхній пішохідний масштаб, а також позначити колишні межі ключових міських просторів, які існували до винищення сакральних (між іншим, також і невеликих) пам'яток. Це стосується, наприклад, колишньої Сергієвської площі, а також – Привокзального майдану, масштабну визначеність просторам яких надавали також і малі сакральні споруди (каплиці), які видалені протягом 20 століття. Їхнє повернення у простір значущих міських вузлів набуває актуальності саме зараз, - коли відбувається сенсовне «перекодування» міського простору (характерний приклад – майдан Руднева, який нині спонтанно залишився без пам'ятника Рудневу).

Висновки

Отже, на сьогоднішньому етапі становлення міського середовища Харкова особливої актуальності набуває ретророзвиток центрального району: відновлення втрачених вузлів та ансамблів (церковних майданів), сформованих за участю переважно сакральних будівель. Такими важливими вузлами є, перед усім, церковні майдани.

По-друге, на часі відновлення малих сакральних акцентів (каплиць, дзвіниць і т. ін.) – у ключових пунктах міського ядра. Таке відновлення здатне повернути Харкову, зокрема, колишнє багатство силуетної побудови, значно збідніле протягом минулого століття.

Рис. 1. Майдани на плані Харкова:

1. Майдан (нині сквер) біля втраченого храму Різдва Христового, - на початку колишньої вул. Конторської (нині Червоножовтневої);
2. Майдан побіля втраченої церкви Преображення Господня, - що на Москалівці, на розі вул. Рибасівської;
3. Майдан біля втраченого Свято-Михайлівського храму, - нині пустир у сквері навпроти Клубу будівельників (на початку проспекту імені Гагаріна
4. Майдан біля втраченого Свято-Духівського храму, - сьогодні невизначений простір поруч з БК ХЕМЗ;
5. Майдан біля втраченої Свято-Воскресеньської церкви (нині – не оформлений планувально простір так зв. площі ім. Урицького);
6. Майдан біля втраченої Свято-Кирило-Методіївської церкви (нині перебудованої під спортзал);
7. Втрачений Різдво-Богородичний храм на колишньому Каплуновському майдані.

Література

1. Православные святыни Харьковщины. – Харьков: 2012. - 100с., илл.
2. Православные храмы и монастыри Харьковской губернии 1681-1917г.г. Альбом-каталог. / Сост. и авт. предисл. А. Парамонов. – Харьков: Харьковский частный музей городской усадьбы, 2007. – 346с., илл.
3. Розенфельд М. Харьков. Ретрогеография. Фотоальбом. – Харьков: Фолио. 2013. – 160с., илл.
4. Станислав Шварц. Путешествие в провинциальную столицу. Прогулки по старому Харькову. – Харьков: «Факт», 2015. – 244с., илл.

References

1. *The Greek Orthodox Church Sacres of Kharkowland.* – Kharkow: 2012. – 100p.p., il.
2. *The Greek Orthodox Church Temples & Monasters of Kharkow Govenorship. 1681-1917. Album-Catalogue./A. Paramonow, Ed. / Kharkow: Kharkow Private Museum of Citystead , 2012. - 348p.p., il.*
3. *M. Rosenfeld Kharkiv. Retrogeografiya. Fotoalbum.- Kharkov: Folio. 2013. - . 160s , il.*
4. *Shwartz Stanislav. A Journey to the Provincial Capital. – The Walkes on the Old Kharkow. – Kharkow, “Fact”: 2015. 244p.p., il.*

Рецензент: д-р архітектури, проф.

Древаль І. В., Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова

Автор: ЄРОШКІНА Олена Олександрівна, Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова, канд. арх., доцент.

К ПРОБЛЕМЕ ЗАВЕРШЕНИЯ ГОРОДСКИХ ПЛОЩАДЕЙ ХАРЬКОВА СРЕДСТВАМИ САКРАЛЬНОЙ АРХИТЕКТУРЫ

Е.А. Ерошкина

Харьковский национальный университет городского хозяйства им. А. Н. Бекетова, Харьков

Со сносом в 1930-е годы большинства православных храмов ряд площадей в центральном районе Харькова до сих пор остаются не завершенными. С восстановлением утраченных церквей в ключевых городских узлах и реализацией программы ретро-развития городской среды будут вновь созданы церковные площади. Их формирование вернёт Харькову исторический силуэт и восстановит важные функциональные акценты. Объявлена программа восстановления около десяти церковных площадей в пределах центрального района.

Ключевые слова: церковные площади, ретроразвитие и завершение формирования

ON THE PROBLEM OF CONCLUSION KHARKOV HISTORICAL SQUARES BY MEANS OF SACRED ARCHITECTURE

O.O. Yeroshkina

O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkov

In realization of Soviet Antireligious propaganda plans in 1930th the most of the temples was demolished and so the historical squares in Kharkov Central Region stayed not concluded. And now the Lusted Greek Orthodox churches were rehabilitated and started the new Program of Retro-development of Kharkov city Environment. Announced the planes of re-creating of Dozen church squares in key pointes of Central City Region. This reforming returns the Kharkov Historical ensembles and architectural silhouette those were lost during the Past century. Such restoration is able to return to Kharkov, in particular, the old richness of the silhouette building, greatly impoverished during the last century.

Keywords: church squares, conclusion of forming, Retro-development